

Autor:

mgr Małgorzata Mańczuk

Afilacja: Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku
Katedra Postępowania Karnego

Rola obrońcy i pełnomocnika w postępowaniu odwoławczym¹

1. Uwagi wstępne

Postępowanie odwoławcze jest niezwykle istotnym etapem procesu karnego, gdyż w jego ramach odbywa się kontrola zaskarżonego orzeczenia. Na obecny kształt postępowania przed sądem II instancji decydujący wpływ miała nowelizacja Kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015 r.². W nieznacznym zakresie postępowanie odwoławcze dotknęła nowela k.p.k. obowiązująca od 15 kwietnia 2016 r.³, która cofnęła poprzednią reformę procesu karnego zmierzającą do zwiększenia jego kontradiktoryjności. Zasadnicze zmiany doprowadziły do zwiększenia reformatoryjności postępowania apelacyjnego, z jednej strony poszerzając możliwość orzekania co do istoty sprawy (poprzez możliwość przeprowadzania dowodów w postępowaniu odwoławczym), z drugiej strony ograniczając możliwość wydania orzeczenia uchylającego zaskarżony wyrok i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji.

Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie roli obrońcy i pełnomocnika na etapie postępowania odwoławczego w oparciu o badania przeprowadzone w ramach realizowanego przez Katedrę Postępowania Karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku projektu badawczego „Model rzetelnego postępowania odwoławczego w polskim procesie karnym”⁴. Badania aktowe i statystyczne były prowadzone w trzech apelacjach: białostockiej, łódzkiej i warszawskiej. Analizie poddano m.in. takie aspekty rzetelnego postępowania odwoławczego jak: aktywność poszczególnych stron procesowych składających środki odwoławcze i stopień ich uwzględniania przez sądy (efektywność),

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu badawczego pt. „Czy polski model postępowania odwoławczego w sprawach karnych jest rzetelny?” (konkurs „OPUS 8”) finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki zgodnie z umową nr UMO-2014/15/B/HS5/02689.

² Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013 poz. 1247).

³ Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016 poz. 437).

⁴ Projekt badawczy „Model rzetelnego postępowania odwoławczego w polskim procesie karnym”, program OPUS 8, panel HS5_4 prawo karne, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, kierownik projektu: prof. zw. dr hab. Cezary Kulesza.

częstotliwość występowania w praktyce procesowej poszczególnych podstaw odwoławczych i stopień ich uwzględniania przez sądy, inicjatywa dowodowa stron, zakres postępowania dowodowego przed sądami odwoławczymi, w tym możliwość przedstawiania przed nim nowych dowodów, stosowanie przepisów o obronie formalnej w postępowaniu odwoławczym. Wstępne wyniki badań zostały zaprezentowane podczas Zjazdu Katedr Postępowania Karnego w Gdańsku i Sopocie w dniach 2-4 czerwca 2016 r.⁵. Do celów niniejszego opracowania wykorzystano częściowe wyniki badań obejmujące łącznie 340 sprawy (98 z apelacji łódzkiej, 140 z apelacji białostockiej i 102 z apelacji warszawskiej)⁶. Na ich podstawie analizie poddano aktywność skarżących stron oraz zakres postępowania dowodowego przed sądami apelacyjnymi.

2. Ustanowienie obrońcy i pełnomocnika

Obrońcą w procesie karnym może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury lub ustawy o radcach prawnych. Będzie to zatem odpowiednio adwokat, aplikant adwokacki, radca prawny i aplikant radcowski, z tym zastrzeżeniem, że radca prawny może pełnić funkcję obrońcy w postępowaniu karnym jeśli nie pozostaje w stosunku pracy z innymi podmiotami (art. 8 ust. 6 ustawy o radcach prawnych)⁷. To wyłączenie nie dotyczy jednak pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych. Obrońcę ustanawia oskarżony udzielając mu upoważnienia do obrony na piśmie bądź ustnie do protokołu organu prowadzącego postępowanie. Jeżeli oskarżony jest pozbawiony wolności, obrońcę może mu ustanowić inna osoba (niekoniecznie najbliższa), o czym niezwłocznie zawiadamia się oskarżonego (art. 83 § 1 k.p.k.). Oskarżony może posiadać nie więcej niż trzech obrońców jednocześnie, a każdy z nich ma prawo do działania obok pozostałych, tymczasem organ procesowy ma obowiązek traktować ich jednakowo (np. zawiadamiając wszystkich obrońców o czynnościach planowanych z udziałem oskarżonego). W orzecznictwie podkreśla się, że prawidłowe wykonywanie obowiązków przez organ

⁵ C. Kulesza, D. Kuźelewski, K. Boratyńska, E. Kowalewska-Borys, M. Mańczuk, K. Łapińska, I. Urbaniak-Mastalerz, *Ewolucja polskiego modelu postępowania odwoławczego w sprawach karnych w świetle zasad rzetelnego procesu* [w:] S. Steinborn, K. Woźniewski (red.) *Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania*, Gdańsk 2018.

⁶ C. Kulesza, A. Niegierewicz, *Analysing the fairness of new model of Polish appeal proceedings in the context of delivered research: a comparative perspective*, nieopublikowany.

⁷ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (Dz.U. Nr 19, poz 145 z późn. zm.).

procesowy wobec jednego z obrońców nie konwaliduje uchybienia popełnionego wobec innego obrońcy⁸.

Jeżeli oskarżony nie ma obrońcy z wyboru, może wnosić, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, gdy w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78 § 1 k.p.k.). Co za tym idzie, oskarżony nie może skutecznie żądać ustanowienia obrońcy z urzędu, jeżeli posiada obrońcę z wyboru. Jeżeli natomiast zdarzy się, że w trakcie procesu oskarżony zrezygnuje z obrońcy z wyboru, a jednocześnie będą istniały przesłanki do ustanowienia obrońcy z urzędu, sąd na jego wniosek lub z urzędu (w przypadku obrony obligatoryjnej) wyznaczy mu obrońcę z listy. Taka sytuacja może także mieć miejsce na etapie postępowania odwoławczego. W praktyce często spotykana jest sytuacja zwalniania z obowiązku obrończego w przypadku, gdy siedziba obrońcy z urzędu znajduje się poza siedzibą sądu odwoławczego. Wówczas na uzasadniony wniosek takiego obrońcy, prezes sądu lub sąd może zwolnić dotychczasowego obrońcę, jednocześnie ustanawiając oskarżonemu obrońcę spośród miejscowych adwokatów lub radów prawnych. Oskarżony, który nie miał obrońcy w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji może domagać się jego ustanowienia celem sporządzenia apelacji i/lub reprezentowania go w postępowaniu odwoławczym, jeżeli wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony z wyboru.

Ustanowienie obrońcy lub wyznaczenie obrońcy z urzędu uprawnia go do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając także czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia (np. sporządzenia wniosku o uzasadnienie wyroku sądu odwoławczego), o ile nie zawiera ono ograniczeń (*vide*: art. 573 § 3 k.p.k. dot. wydania wyroku łącznego). Działanie obrońcy po uprawomocnieniu się orzeczenia jest jego uprawnieniem, a nie obowiązkiem. Ustawa bowiem precyzuje, iż wyznaczenie obrońcy z urzędu nakłada na niego obowiązek podejmowania czynności procesowych do prawomocnego zakończenia postępowania, a więc do momentu wydania orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie. Obrońca, który podejmuje czynności, bez odrębnej decyzji organu procesowego o wyznaczeniu obrońcy z urzędu, nie może liczyć na wynagrodzenia ze Skarbu Państwa⁹.

Brak obrońcy w postępowaniu sądowym w wypadkach obrony obligatoryjnej (art. 79 § 1 i 2 k.p.k. oraz art. 80 k.p.k.) lub nieuczestniczenie obrońcy w czynnościach, w których jego udział był obowiązkowy stanowi jedną z bezwzględnych przyczyn odwoławczych (art.

⁸ Wyrok SN z 17 marca 1980 r., II KR 319/79, OSNKW 1980, nr 5-6, poz. 50.

⁹ Wyrok SN z 7 maja 1997 r., IV KKN 106/96, OSNKW 1997, nr 7-8, poz. 68.

439 § 1 pkt 10 k.p.k.). W doktrynie i orzecznictwie przyjmuje się, że brak obrońcy w sytuacjach określonych w ww. przepisach występuje wtedy, gdy oskarżony nie miał obrońcy w ogóle, jak i wtedy, gdy obrońca mimo, iż był ustanowiony, ale nie mógł realnie wykonywać swojej funkcji¹⁰. Sąd Najwyższy przyjął, że można skutecznie powoływać się na art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. w sytuacji, gdy sąd pierwszej instancji zignorował informacje oskarżonego i jego obrońcy, co do braku należytej znajomości akt, braku możliwości kontaktu z oskarżonym, niemożności właściwego przygotowania się do spełnienia obowiązków obrońcy z przyczyn od niego niezależnych¹¹. Ponadto, w piśmiennictwie wskazuje się, że omawiana bezwzględna przyczyna odwoławcza ma miejsce także wtedy, gdy w postępowaniu sądowym jako obrońca obligatoryjny działała osoba nieuprawniona do obrony zgodnie z przepisami ustawy Prawo o adwokaturze¹² lub ustawy o radcach prawnych¹³, np. adwokat lub radca prawny skreślony z listy z uwagi na prawomocnie orzeczony przez sąd zakaz wykonywania zawodu lub prawomocne orzeczenie dyscyplinarne o wydaleniu z zawodu¹⁴.

Za stan równoznaczny z brakiem obrońcy przyjmuje się sytuację, w której obrońca działa w warunkach sprzeczności interesów oskarżonych, których broni. Sprzeczność interesów oskarżonych zachodzi wówczas, gdy obrona jednego z nich w sposób nieuchronny naraża dobro drugiego oskarżonego albo gdy wyjaśnienia jednego z oskarżonych, czy też dowody przez niego powołane oraz ich ocena, godzą w interesy drugiego oskarżonego, w rezultacie czego rodzi się kolizja interesów prowadząca w takiej sytuacji do unicestwienia roli obrońcy w procesie karnym¹⁵. Sąd, stwierdzając sprzeczność, wydaje postanowienie, zakreślające oskarżonym termin do „ustanowienia innych obrońców” (art. 85 § 2 k.p.k.). Zwrot ten oznacza, że obrońca, który dotąd reprezentował dwóch lub więcej oskarżonych, nie może pozostać przy obronie żadnego z nich. Celem tego przepisu jest usunięcie podejrzenia, że obrońca mógłby wykorzystać dotychczas uzyskane informacje z naruszeniem interesów tego z oskarżonych, którego dalej by nie reprezentował¹⁶. W wypadku posiadania obrońcy z urzędu, sąd w takim wypadku wyznacza innego obrońcę (obrońców) z urzędu.

Pełnomocnikiem w postępowaniu karnym może być adwokat, radca prawny lub radca Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej. Może go ustanowić strona inna niż

¹⁰ L. Paprzycki (red.), *Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego*, LEX 2015.

¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 24 maja 1985 r., IV KR 94/85, OSNPG 1985, nr 11, poz. 143.

¹² Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. Prawo o adwokaturze, Dz.U. 1982 nr 16 poz. 124.

¹³ Ustawa o radcach prawnych z dnia 6 lipca 1982 r. (Dz.U. Nr 19, poz. 145 z późn. zm.).

¹⁴ L. Paprzycki (red.), *Komentarz aktualizowany ...*, LEX 2015.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 26 października 1971 r., V KRN 375/71, OSNKW 1972, nr 2, poz. 36.

¹⁶ L. Paprzycki (red.), *Komentarz aktualizowany ...*, LEX 2015.

oskarżony, a nawet osoba niebędąca stroną, jeżeli wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu. Pełnomocnictwa można udzielić na piśmie bądź poprzez złożenie oświadczenia do protokołu organu prowadzącego postępowanie karne. Do pełnomocnika stosuje się odpowiednio przepisy dot. obrońcy (art. 77, art. 78, art. 81a § 1-3, art. 83, art. 84, art. 86 § 2 k.p.k. oraz przepisy wydane na podstawie art. 81a § 4 k.p.k.). Zatem analogicznie, osoba uprawniona może posiadać nie więcej niż trzech pełnomocników jednocześnie. Gdy jest pozbawiona wolności, jej pełnomocnika może ustanowić tymczasowo inna osoba, niekoniecznie z kategorii osób najbliższych. Podobnie jak w przypadku obrony z urzędu, sąd może wyznaczyć osobie pełnomocnika z urzędu, jeżeli wykaże ona, że nie jest w stanie pokryć kosztów ustanowienia takiego pełnomocnika bez uszczerbku dla utrzymania siebie lub rodziny.

3. Zakres działania obrońcy i pełnomocnika

Obrońca i pełnomocnik, jako podmioty działające w imieniu i na rzecz reprezentowanej strony, odpowiednio oskarżonego i pokrzywdzonego (oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego), mogą działać zarówno obok strony jak i za stronę. W doktrynie wskazuje się, iż należą do grupy uczestników postępowania zwanych przedstawicielami procesowymi stron, do której zalicza się także przedstawiciela ustawowego oskarżonego i pokrzywdzonego¹⁷. W piśmiennictwie występują też pod nazwą pomocników procesowych¹⁸, jednakże definicja ta ma zdecydowanie mniej zwolenników. Tym bardziej, iż za koncepcją przedstawicielskiego charakteru stosunku obrończego przemawia także jednolite orzecznictwo Sądu Najwyższego¹⁹.

Zakres uprawnień obrońcy w zasadzie pokrywa się z uprawnieniami oskarżonego. Ilekroć k.p.k. stanowi, że „stronom przysługuje”, „oskarżony może” - czynność tą wykonać może także obrońca, chyba że z wynika z niej, że może ją wykonać jedynie oskarżony (np. złożenie wyjaśnień, poddanie się badaniom, cofnięcie środka odwoławczego wniesionego na jego korzyść). Dlatego też obrońca może składać wnioski dowodowe, środki odwoławcze, mimo iż ustawa nie wskazuje go wprost jako uprawnionego do tego. Z kolei granice działania obrońcy wyznacza z jednej strony interes prawny oskarżonego, gdyż obrońca może działać

¹⁷ J. Tylman, T. Grzegorzczak, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 350.

¹⁸ S. Śliwiński, *Proces karny zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 372.

¹⁹ Uchwała SN z 15.04.1986, VI KZP 8/86, OSKNKW 1986, nr 9-10, poz. 75; postanowienie SN z 27.01.1994, WO 11/94, OSNKKW 1994, nr 5-6, poz. 36.

tylko na jego korzyść (art. 86 § 2 k.p.k.), a z drugiej strony interes publiczny. Instytucja obrońcy, jako podmiotu broniącego oskarżonego przed zarzutami i chroniącego jego praw procesowych leży wszakże w interesie społecznym. Jego udział eliminuje bowiem potencjalne niebezpieczeństwo zrodzenia się w procesie tendencji oskarżycielskiej, stwarza realne szanse realnej kontradyktoryjności, a tym samym do wydania sprawiedliwego orzeczenia²⁰. W przeciwieństwie do oskarżonego, obrońca nie może kłamać, ani fałszować dowodów. Jednakże przysługują mu własne uprawnienia, niezbędne do wykonywania funkcji obrońcy, o których mowa w art. 178 pkt 1 k.p.k., 225 § 3 k.p.k., 226 k.p.k. – znanych pod ogólnym podjęciem tajemnicy obrończej.

Podkreślić należy, iż pozycja obrońcy jest niezależna od oskarżonego także jeżeli chodzi o sposób prowadzenia obrony. Obrońca ma zatem możliwość dokonywania czynności sprzecznych z wolą oskarżonego, jednakże nie może podejmować działań na jego niekorzyść (art. 86 § 1 k.p.k.). Oznacza to, że obrońca może żądać uniewinnienia oskarżonego, w przypadku gdy ten przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu. Samodzielność obrońcy w procesie karnym oznacza, że nie jest on związany wolą oskarżonego, może więc podejmować samodzielnie czynności procesowe bez jego zgody (a nawet wobec jego sprzeciwu), ale tylko na jego korzyść, a oskarżony nie może skutecznie nakazać obrońcy przyjęcia określonej linii obrony²¹. To do organu procesowego będzie należała ostateczna ocena, w jakim kierunku podejmowane są działania obrońcy. Jeżeli okaże się, że są one niekorzystne dla oskarżonego, organ procesowy nie powinien dopuścić do wywołania skutku takiej czynności procesowej, np. na podstawie art. 429 § 1 k.p.k. prezes sądu odmawia przyjęcia apelacji złożonej przez obrońcę niekorzyść oskarżonego²². Ponadto „zawinione” przez obrońcę uchybienie terminowi jest podstawą do jego przywrócenia na wiosek strony lub na wniosek obrońcy w trybie art. 126 § 1 k.p.k.²³

Pełnomocnik jest przedstawicielem procesowym strony innej niż oskarżony (podejrzany), a także osoby niebędącej stroną w procesie, jeżeli wymagają tego jej interesy. Z jego pomocy może więc korzystać m.in. pokrzywdzony (w postępowaniu przygotowawczym), oskarżyciel prywatny i oskarżyciel subsydiarny. Udzielenie pełnomocnictwa może nastąpić w dowolnej formie – na piśmie lub ustnie do protokołu organu. Sporna w doktrynie jest kwestia, czy udzielenie pełnomocnictwa jest jednostronną czynnością prawną, czy też umową.

²⁰ J. Tylman, T. Grzegorzczak, *Polskie postępowanie...*, s. 355.

²¹ D. Świecki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2015, s. 22.

²² *Ibidem*, s. 24.

²³ Postanowienie SN z 27 stycznia 1994 r., WO 11/94, OSNKW 1994, nr 5-6, poz. 36.

Argumentem przemawiającym za umownym charakterem pełnomocnictwa jest powstanie uprawnień i obowiązków po obu stronach stosunku. W literaturze przeważają jednak poglądy opowiadające się za uznawaniem pełnomocnictwa za jednostronne oświadczenie woli²⁴. Zgodnie z orzecznictwem SN udzielenie pełnomocnictwa jest czynnością upoważniającą, a oświadczenie woli o udzieleniu pełnomocnictwa staje się skuteczne z chwilą dotarcia do adresata w taki sposób, aby mógł się on zapoznać z jego treścią²⁵.

Kodeks postępowania karnego, nie określa szczegółowo zakresu pełnomocnictwa, odsyłając w tym zakresie do odpowiedniego stosowania przepisów postępowania cywilnego (art. 89 k.p.k.). Pełnomocnictwo może również upoważniać do wykonania poszczególnych czynności procesowych, np. przeglądania akt sprawy, sporządzenia środka zaskarżenia, czy innego pisma procesowego. Pełnomocnik procesowy z wyboru, jak i z urzędu, jest uprawniony do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia, chyba że pełnomocnictwo zawiera ograniczenia. Jeżeli czynności należy dokonać poza siedzibą lub miejscem zamieszkania pełnomocnika z urzędu, prezes sądu, przed którym ma być dokonana czynność, lub referendarz sądowy tego sądu, na uzasadniony wniosek dotychczasowego pełnomocnika, może wyznaczyć do dokonania tej czynności innego pełnomocnika spośród miejscowych adwokatów lub radców prawnych. Pełnomocnik, podobnie jak obrońca, może udzielić substytucji (dalszego pełnomocnictwa). W upoważnienie do działania w charakterze pełnomocnika w postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie przekształca się upoważnienie do obrony udzielone w sprawie karnej (art. 556 § 4 k.p.k.).

4. Inicjatywa dowodowa stron w postępowaniu odwoławczym

Jak już wspomniano wcześniej, w wyniku nowelizacji art. 452 k.p.k., która weszła w życie z dniem 1 lipca 2015 r., zmianie uległ model postępowania odwoławczego - z modelu kasatoryjnego na reformatoryjny. Uchylony został przepis, który zakazywał sądowi II instancji przeprowadzania dowodów co do istoty sprawy (§ 1 art. 452 k.p.k.). Aktualne brzmienie art. 452 § 2 k.p.k. wprowadza zasadę, według której sąd odwoławczy przeprowadza dowody, chyba że byłoby to niecelowe z uwagi na treść art. 437 § 2 zd.2 k.p.k.,

²⁴P. Starzyński, *Pełnomocnik w kodeksie postępowania karnego*, rozdział 11 [w:] P. Hofmański (red.) *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VI: Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, Warszawa 2016, s. 997.

²⁵ Orzeczenie SN z 07.06.1949, Kr C 241/49, PIP 1949, nr 12.

a więc jeżeli „zachodzi konieczność przeprowadzenia na nowo przewodu w całości”. Inicjatywa dowodowa w postępowaniu odwoławczym nie jest jednak nieograniczona. Ustawodawca poprzez treść art. 427 § 3 k.p.k. wprowadził swego rodzaju prekluzję dowodową, odnoszącą się do wniosków dowodowych zgłoszonych w środku odwoławczym. Skarżący może bowiem wskazać na nowe fakty lub dowody tylko wówczas, gdy nie mógł ich powołać w postępowaniu przed sądem I instancji. Warunkiem skuteczności powołania się w środku odwoławczym na nowy dowód lub fakt jest zatem konieczność uprawdopodobnienia przez odwołującego, że nie mógł ich wcześniej przedstawić. Zaznaczyć jednak należy, iż prekluzja dowodowa wynikająca z art. 427 § 3 k.p.k. nie ma zastosowania do strony, która nie zaskarżyła wyroku. Strona ta bowiem powinna mieć możliwość odniesienia się do nowych faktów i dowodów, zgłaszanych przez odwołującego i w tym zakresie także powinna mieć możliwość przeprowadzenia dowodów kontrujących²⁶.

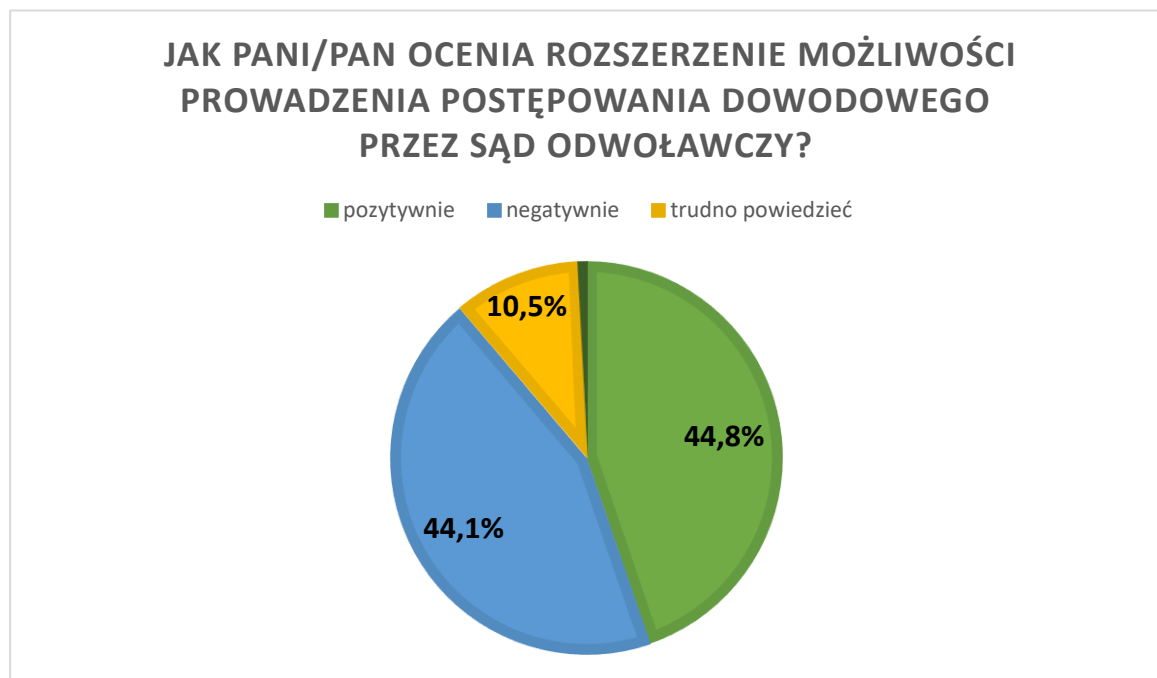
W ramach projektu badawczego „*Czy polski model postępowania odwoławczego w sprawach karnych jest rzetelny?*”²⁷ badacze zwrócili się o wypełnienie kwestionariusza anonimowej ankiety dotyczącego rzetelności postępowania odwoławczego do sędziów wydziałów karnych odwoławczych wszystkich sądów powszechnych w kraju. Zadane sędziom pytania (22) dotyczyły m.in. oceny dokonanych przez ustawodawcę zmian w procesie karnym odwoławczym, oceny różnic modelowych, oceny konkretnych instytucji oraz narzędzi dostępnych sądowi i stronom, a także zarzutów odwoławczych oraz oceny rzetelności postępowania odwoławczego. Badacze otrzymali odpowiedzi z poszczególnych wydziałów karnych odwoławczych w łącznej ilości: 143, w tym 45 z sądów apelacyjnych i 98 z sądów okręgowych.

Ankietowani sędziowie zostali zapytani m.in. o to, jak oceniają rozszerzenie możliwości prowadzenia postępowania dowodowego przez sąd odwoławczy. Pytanie zawierało trzy warianty odpowiedzi: pozytywnie, negatywnie, trudno powiedzieć. Spośród 143 ankietowanych sędziów niemalże połowa (44,8%) oceniła te zmiany pozytywnie, z kolei aż 44,1% negatywnie. Część ankietowanych (10,5%) zaznaczyła odpowiedź trudno powiedzieć, natomiast 0,7% nie zaznaczyło żadnej z ww. odpowiedzi. Wykres nr 1 obrazuje,

²⁶ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Sprawność postępowania odwoławczego w świetle noweli do Kodeksu postępowania karnego z 27.9.2013 r.*, [w:] Z. Jędrzejewski (red.), *Między nauką a praktyką prawa. Księga jubileuszowa Profesora Lecha Gardockiego*, Warszawa 2014, s. 108.

²⁷ Projekt badawczy „Model rzetelnego postępowania odwoławczego w polskim procesie karnym”, program OPUS 8, panel HS5_4 prawo karne, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, kierownik projektu: prof. zw. dr hab. Cezary Kulesza.

że zdania sędziów w tym zakresie są podzielone, a sporej części ankietowanych nie podoba się zmiana modelu postępowania odwoławczego.

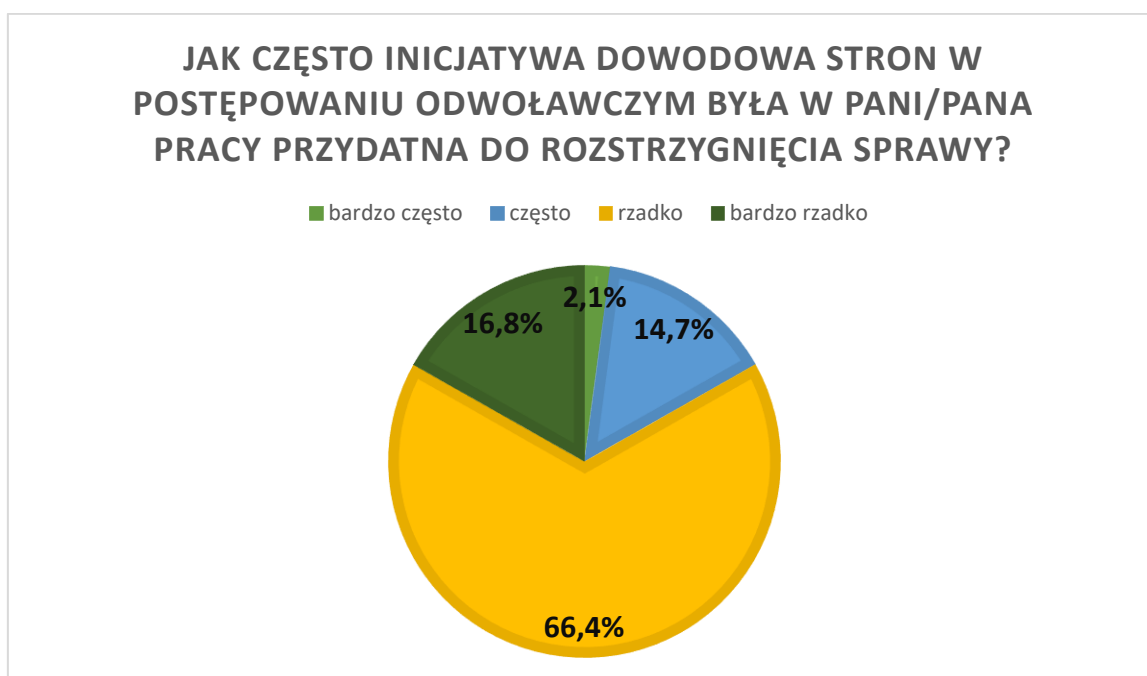

Wykres nr 1. Źródło: opracowanie własne

Zakres postępowania dowodowego przed sądami odwoławczymi, a także inicjatywa dowodowa stron odzwierciedlają szczególną zasadę rzetelnego procesu karnego, przejawiającą się w możliwości przeprowadzania dowodów przed sądem drugiej instancji. W literaturze przyjmuje się, że granice uprawnień sądu odwoławczego w zakresie dowodzenia i orzekania nie są wyznaczone poprzez modele przyjęte w danym systemie prawnym, tylkoto zakres dopuszczalnego dowodzenia decyduje o modelu, bowiem „to w jakim zakresie sąd odwoławczy sam ustala fakty, dokonuje wykładni prawa, czy ocenia konsekwencje faktów już ustalonych, pozostaje w ścisłej zależności z modelem”²⁸.

²⁸ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe* (w:) *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, T. Grzegorzczak (red.), Warszawa 2011, s. 467-468.

W ramach grantu badawczego ankietowani sędziowie zapytani zostali także o to, jak często w ich pracy przydatna do rozstrzygnięcia sprawy była inicjatywa dowodowa stron w postępowaniu odwoławczym. Pytanie posiadało cztery warianty odpowiedzi: bardzo często, często, rzadko, bardzo rzadko. Spośród 143 ankietowanych sędziów, aż 66,4% uznało, że inicjatywa dowodowa stron w postępowaniu odwoławczym była rzadko przydatna do rozstrzygnięcia sprawy, a 16,8%, że bardzo rzadko. Jedynie 2,1% uważa, że inicjatywa stron w tym zakresie była bardzo często przydatna w ich pracy, a 14,7% jest zdania, że inicjatywa ta była często przydatna. Ukazane poniżej wyniki pokazują, że sędziowie nie oceniają inicjatywy dowodowej stron pozytywnie (Wykres nr 2).

Wykres nr 2. Źródło: opracowanie własne

Dla porównania, warto w tym miejscu przedstawić częściowe wyniki badań aktowych przeprowadzonych w sądach okręgowych apelacji białostockiej, łódzkiej i warszawskiej²⁹. Dokonano analizy wyników badań aktowych w oparciu o dotychczas przeprowadzone badania oraz próbę badawczą, tj. łącznie: 340 spraw (98 z apelacji łódzkiej, 140 z apelacji białostockiej i 102 z apelacji warszawskiej). Dla potrzeb niniejszego opracowania analizie

²⁹ Projekt badawczy „Model rzetelnego postępowania odwoławczego w polskim procesie karnym”, program OPUS 8, panel HS5_4 prawo karne, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, kierownik projektu: prof. zw. dr hab. Cezary Kulesza.

poddanoaktywność skarżących stron oraz zakres postępowania dowodowego przed sądami apelacyjnymi.

Tabela nr 1 ilustruje ilość apelacji wniesionych przez poszczególne podmioty (obrońcę, prokuratora i pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego) w sądach należących do obszaru apelacji łódzkiej, białostockiej i warszawskiej oraz ich stosunek (procentowy) do ilości wszystkich badanych spraw (340).

	apelacja łódzka (98 spraw)	apelacja białostocka (140 spraw)	apelacja warszawska (102 sprawy)	łącznie ilość apelacji	ilość podmiotów uprawnionych do złożenia apelacji	stosunek ilości apelacji do ilości spraw
obrońca	65	147	110	322	422	76,3%
prokurator	18	42	24	84	275	30,5%
pełnomocnik	2	13	9	24	68	35,3%

Tabela nr 1.

Źródło: Opracowanie własne

Spośród analizowanych akt sądowych, najczęściej z prawa do zaskarżenia orzeczenia korzystali obrońcy, gdyż w 340 analizowanych sprawach złożyli 322 apelacje, co biorąc pod uwagę liczbę wszystkich podmiotów uprawnionych do złożenia apelacji (422), daje wynik 72,8%. Apelacje prokuratorów i pełnomocników oskarżycieli posiłkowych stanowiły odpowiednio 30,5% i 35,3% badanych spraw. Ewidentnym jest, iż to obrońcy najczęściej inicjują postępowanie odwoławcze.

Zakres postępowania dowodowego przed sądami odwoławczymi obrazują Tabela nr 2 – przedstawiająca ilość wniosków dowodowych składanych przez obrońców, prokuratorów i pełnomocników oraz Tabela nr 3 – zawierająca dane dotyczące postanowień dowodowych sądów odwoławczych.

	apelacja łódzka (98 spraw)	apelacja białostocka (140 spraw)	apelacja warszawska (102 sprawy)	łącznie ilość wniosków dowodowych stron	stosunek ilości wniosków do ilości spraw
obrońca	14	44	20	78	22,9%
prokurator	0	0	1	1	0,3%

pełnomocnik	0	2	2	4	1,8%
-------------	---	---	---	---	------

Tabela nr 2. Źródło: opracowanie własne

Najwięcej wniosków dowodowych w postępowaniu odwoławczym składali obrońcy, ich inicjatywa była widoczna w 22,9% badanych spraw. Łączna liczba złożonych przez nich wniosków wyniosła 78, we wszystkich sprawach (340). Najmniejszą ilością wniosków o przeprowadzenie dowodu na etapie postępowania przed sądem II instancji mogą się pochwalić prokuratorzy – zaledwie 1 wniosek (w apelacji warszawskiej), co stanowi zaledwie 0,3% wszystkich spraw. Niewiele większa była aktywność pełnomocników oskarżycieli posiłkowych, którzy złożyli łącznie jedynie 4 wnioski dowodowe, co stanowi 1,8% badanych spraw.

Tabela nr 3 zawiera dane dotyczące ogółu wniosków dowodowych, które zostały złożone przez strony i ich pełnomocników – zarówno w srodtku odwoławczym, jak i na rozprawie odwoławczej.

	apelacja łódzka (98 spraw)	apelacja białostocka (140 spraw)	apelacja warszawska (102 sprawy)	łącznie	stosunek do ilości spraw
liczba wniosków	15	50	27	92	27,1%
dopuszczenie dowodu	11	11	16	38	11,2%
oddalenie dowodu	10	21	16	47	13,8%

Tabela nr 3. Źródło: Opracowanie własne

Przedstawione wyniki ukazują, iż sądy odwoławcze równie często dopuszczają zgłoszone wnioski dowodowe, jak i je oddalają. Na 92 wnioski zgłoszone we wszystkich 340 sprawach, jedynie 38 (41,3%) zostało dopuszczonych, a aż 47 (51,1%) zostało oddalonych. Najczęstszymi przyczynami oddalenia wniosków były te określone w art. 170 § 1 k.p.k. Jedynie w 4 sprawach (w apelacji łódzkiej) podstawą oddalenia wniosku były art. 452 § 2 k.p.k.

5. Udział obrońcy i pełnomocnika w rozprawie apelacyjnej

Co do zasady, udział obrońcy i pełnomocnika w rozprawie apelacyjnej jest nieobowiązkowy. Zgodnie bowiem z art. art. 450 § 3 k.p.k. niestawiennictwo należycie zawiadomionych o terminie rozprawy stron, obrońców lub pełnomocników nie tamuje rozpoznania sprawy, chyba że ich udział jest obowiązkowy. Obowiązkowy udział dotyczy jedynie obrońcy w przypadku obrony obligatoryjnej (art. 79 i 80 k.p.k.) lub gdy prezes sądu albo sąd tak zarządzi. Oskarżony pozbawiony wolności może wziąć udział w rozprawie apelacyjnej, jeżeli złoży w terminie 7 dni od daty doręczenia mu zawiadomienia o przyjęciu apelacji, wniosek o doprowadzenie go na sprawę. Sąd może jednak uznać, iż wystarczająca jest obecność obrońcy oskarżonego i w tym celu wydać odpowiednie postanowienie. Jeżeli sąd nie zarządza sprowadzenia oskarżonego, który nie ma obrońcy, sąd, prezes sądu lub referendarz sądowy wyznacza obrońcę z urzędu (art. 451 k.p.k.). Obecność pełnomocnika jest zawsze nieobowiązkowa.

Oskarżonemu i jego obrońcy nie można odmówić zabrania głosu po przemówieniach innych uczestników postępowania (art. 453 § 3 k.p.k.). Strony mogą składać wyjaśnienia, oświadczenia i wnioski ustnie do protokołu rozprawy lub na piśmie – wówczas należy je odczytać. Teoretycznie, aż do zamknięcia przewodu na rozprawie odwoławczej, istnieje możliwość zgłaszania nowych wniosków dowodowych. Natomiast sąd aż do ogłoszenia wyroku może wznowić przewód sądowy albo też udzielić dodatkowego głosu uczestnikom postępowania.

Podsumowanie

Z dniem 15 kwietnia 2016 r. powrócono do modelu rozprawy głównej opartej na dominującej roli sądów w przeprowadzaniu dowodów, jednocześnie nie umniejszając inicjatywy dowodowej stron. Odejście od zasady kontrydiktoryjności, wprowadzonej 1 lipca 2015 r., nie oznacza jednak, że strony i ich pełnomocnicy nie muszą wykazywać się aktywnością. Wprost przeciwnie, gdyż Sąd ma obowiązek dopuścić dowód z urzędu, jedynie wtedy gdy stwierdzi, że dotychczasowe postępowanie dowodowe jest niepełne i nasuwa wątpliwości odnośnie stanu faktycznego. W jednym z orzeczeń SA w Łodzi słusznie wskazał, iż: „Rzeczą sądów nie jest poszukiwanie dowodów, ale weryfikacja tych, które zgłoszą strony

zgodnie z zasadą kontradiktoryjności procesu, obowiązującą również pod rządem ustawy procesowej sprzed nowelizacji”³⁰

W dalszym ciągu istota jest więc aktywność przedstawicieli procesowych stron – obrońcy i pełnomocnika. Ich rola na etapie postępowania odwoławczego jest wszakże niebagatelna. To na nich, jako na profesjonalistach spoczywa obowiązek formułowania zarzutów i uzasadnienia środka odwoławczego. Umiejętność prawidłowego formułowania i właściwego uzasadniania wniosków dowodowych zgłaszanych na etapie postępowania przed sądem II instancji, ma wpływ na ich uwzględnienie przez sąd odwoławczy. Strona nieposiadająca przedstawiciela procesowego w postaci obrońcy lub pełnomocnika, niezobligowana do przedstawiania zarzutów, może mieć problem ze wskazaniem, jakie nieprawidłowości jej zdaniem dotknęły orzeczenie, jak należy prawidłowo sformułować wnioski dowodowe, czy sprecyzować swoje żądania. Dlatego tak istotny jest udział podmiotów wykwalifikowanych do pełnienia funkcji obrońcy czy pełnomocnika.

Podkreślić należy, iż pojęcie efektywnego udziału obrońcy nie odnosi się bynajmniej do ostatecznego wyniku procesu, a jedynie do możliwości nieskrępowanego podejmowania działań w ramach uprawnień procesowych³¹. Już z samego faktu posiadania obrońcy wynika fakt skuteczności, gdyż oskarżony ma zapewnioną niezbędną, profesjonalną pomoc w skutecznym realizowaniu jego praw³². Jak wynika z przeprowadzonych badań w ramach projektu badawczego „*Model rzetelnego postępowania odwoławczego w polskim procesie karnym*”³³, to obrońcy najczęściej inicjują postępowanie odwoławcze i to oni wykazują największą aktywność w zakresie zgłaszanych wniosków dowodowych. Aktywny udział obrońców nie zawsze jednak przekłada się na efekt w postaci uwzględnienia wniosków dowodowych, czy też uwzględnienia apelacji. Badania ukazują także niewielki zakres aktywności pełnomocników oskarżycieli posiłkowych w postaci niewielkiej liczby składanych apelacji oraz znikomej liczby wniosków dowodowych zgłaszanych na etapie postępowania odwoławczego.

³⁰ Wyrok SA w Łodzi z dn. 15.10.2015 r., II AKa 209/15, nr 11, poz. 36.

³¹ C. Kulesza, *Obrońca*, rozdział 10, s. 927 [w:] P. Hofmański (red.) *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VI: Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, Warszawa 2016.

³² P. Wiliński, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Zakamycze 2005, s. 296.

³³ Projekt badawczy „Model rzetelnego postępowania odwoławczego w polskim procesie karnym”, program OPUS 8, panel HS5_4 prawo karne, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, kierownik projektu: prof. zw. dr hab. Cezary Kulesza.

BIBLIOGRAFIA

1. LITERATURA:

- 1) Hofmański P., Zabłocki S., *Sprawność postępowania odwoławczego w świetle noweli do Kodeksu postępowania karnego z 27.9.2013 r.*, [w:] Z. Jędrzejewski (red.), *Między nauką a praktyką prawa. Księga jubileuszowa Profesora Lecha Gardockiego*, Warszawa 2014.
- 2) Hofmański P., Zabłocki S., *Dowodzenie w postępowaniu apelacyjnym i kasacyjnym – kwestie modelowe* [w:] T. Grzegorzczak (red.), *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, Warszawa 2011.
- 3) Kulesza C., Niegierewicz A., *Analysing the fairness of new model of Polish appeal proceedings in the context of delivered research: a comparative perspective*, nieopublikowany.
- 4) Kulesza C., Kuźelewski D., Boratyńska K., Kowalewska-Borys E., Mańczuk M., Łapińska K., Urbaniak-Mastalerz I., *Ewolucja polskiego modelu postępowania odwoławczego w sprawach karnych w świetle zasad rzetelnego procesu* [w:] S. Steinborn, K. Woźniewski (red.) *Proces karny w dobie przemian. Przebieg postępowania*, Gdańsk 2018.
- 5) Kulesza C., *Obrońca*, rozdział 10 [w:] P. Hofmański (red.) *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VI: Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, Warszawa 2016.
- 6) Paprzycki L. (red.), *Komentarz aktualizowany do art. 1-424 Kodeksu postępowania karnego*, LEX 2015.
- 7) Paprzycki L. (red.), *Komentarz aktualizowany do art. 425-673 Kodeksu postępowania karnego*, LEX 2015.
- 8) Starzyński P., *Pełnomocnik w kodeksie postępowania karnego*, rozdział 11 [w:] P. Hofmański (red.) *System Prawa Karnego Procesowego. Tom VI: Strony i inni uczestnicy postępowania karnego*, Warszawa 2016.
- 9) Śliwiński S., *Proces karny zasady ogólne, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Warszawa 1948.
- 10) Świecki D., *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2015.
- 11) Tylman J., Grzegorzczak T., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014.